

Artur Malina

Świętość ziemi, Jerozolimy i świątyni w czasach Nowego Testamentu (Kelim 1,6-9)

Collectanea Theologica 74/2, 63-81

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARTUR MALINA, KATOWICE

ŚWIĘTOŚĆ ZIEMI, JEROZOLIMY I ŚWIĄTYNI W CZASACH NOWEGO TESTAMENTU (KELIM 1,6-9)

Pochodzenie i datowanie materiału zawartego w Misznie jest przedmiotem otwartej dyskusji. Pomimo analogii do Ezechielowego obrazu idealnej świątyni (Ez 40-47) dane Miszny mają wartość historyczną. Potwierdzają je informacje Józefa Flawiusza oraz rezultaty wykopaliisk archeologicznych z rejonu Haram es-Sarif. Z okresu Drugiej Świątyni pochodzą także przepisy prawa czystości zawarte w porządku Toharot. Wiele z nich nie mogło być stosowanych po zburzeniu świątyni (70 r. po Chr.). Natomiast powodem ich włączenia mogła być nadzieja powrotu warunków umożliwiających ich wypełnianie¹. W jednym z traktatów Miszny występuje opis stopni świętości. Wzrastają one od ziemi Izraela aż do Miejsca Świętego Świętych. Ich wyróżnienie ma wiele punktów stycznych z opisami świątyni w dziełach Józefa Flawiusza. Analiza stopni świętości może rzucić światło na niektóre teksty Nowego Testamentu.

Ogólna charakterystyka

Ostatni z sześciu porządków (*sedarim*) Miszny, zatytułowany Toharot, czyli Rzeczy Czyste, przedstawia rodzaje nieczystości kultycznej i omawia obrzędy oczyszczenia. Porządek ten składa się z dwunastu traktatów. Pierwszy traktat nosi tytuł *Kelim*, który jest tłumaczony jako „Sprzęty” lub „Naczynia”. Składa się z trzydziestu sześciu rozdziałów. Na początku omówione są generalne zasady rozróżniania między czystością a nieczystością, a następnie podane są szczegółowe reguły dotyczące obchodzenia się ze sprzętami (łóż-

---

¹ Por. G. Stemberger, *Il Talmud. Introduzione, testi, commenti*, Bologna 1989, s. 54.

ka i stoły), naczyniami, okryciami i odzieżą. Stałym punktem odniesienia są przepisy zawarte w Księgach Kapłańskiej, Liczb i Powtórzonego Prawa.

W pierwszym rozdziale od 6 do 9 punktu rozróżnione są stopnie świętości. Fragment otwarty jest przez ogólne twierdzenie: „Jest dziesięć [stopni] świętości”². Rzeczownik *qiduša*, który dosłownie oznacza „rzecz świętą” lub „miejsce święte”, tłumacze oddają jako „stopień świętości”. Następuje ciąg zdań o stałej strukturze. Najpierw wymieniona jest przestrzeń określona jako bardziej święta. Stopień świętości wymienionego miejsca przewyższa świętość miejsca wskazanego w zdaniu poprzedzającym. Takich zdań jest jedenaście, a nie dziesięć, jak można byłoby oczekiwać, tłumacząc pierwsze zdanie: „Jest dziesięć świętości”. Rzeczownik *qiduša* należy rozumieć jako określenie przejścia między wyróżnionymi przestrzeniami, licząc od ziemi Izraela, a kończąc na Miejscu Najświętszym. Z tego powodu poprawne jest tłumaczenie pierwszego zdania: „Jest dziesięć stopni świętości”.

Elementem powtarzającym się w każdym zdaniu jest wyjaśnienie, dlaczego określona przestrzeń jest świętsza niż miejsce wymienione wcześniej. W pierwszym zdaniu postawione jest pytanie o podstawę rozróżnienia miejsca jako świętego: „Na czym polega jej świętość?” Uzasadnienie o stałej formie powtarza się od trzeciego zdania. Zasadą rozróżnienia świętości jest wykluczenie kolejnych kategorii osób, które nie mogą wstępować na wyższy poziom świętości.

Szczegółowa analiza

Analizując rozróżnienia stopni świętości, warto zwrócić uwagę na starotestamentalne tło. Można też dotrzeć paralele w literaturze żydowskiej (głównie w tekstach z Pustyni Judzkiej i w dziełach Józefa Flawiusza). Rozróżnianie miejsc różniących się stopniami świętości pozwala odkryć pełniejsze znaczenie pewnych tekstów Nowego Testamentu, zwłaszcza przedstawiających działalność Jezusa na terenie świątyni jerozolimskiej.

² Przekład własny tekstu hebrajskiego według *Davka Corporation's Judaic Classics Library* (CD-ROM v. IIb1).

Ziemia Izraela

„Ziemia Izraela jest świętsza niż wszystkie [inne] ziemie. Na czym polega jej świętość? Na tym, że można z niej przynieść *omer*, pierwociny i dwa chleby, których nie można przynieść ze wszystkich [innych] ziemi.”

Omer oznacza tutaj „*omer* początku żniw” (Kpł 23,10-12.15; Pwt 24,19; Rt 2,7.15), czyli snop pierwszych kłosów ze żniw. Na zakończenie żniw Izraelici powinni przynieść do kapłana snopy pierwszych kłosów, aby nimi dokonać obrzędu kołysania w celu otrzymania Bożej łaskawości. Miejsce ich pochodzenia jest ograniczone przez Boga: „Ziemia, którą wam daję” (Kpł 23,10). Składany w ofierze *omer* może pochodzić tylko z „jej żniwa”, czyli ze żniwa zebranego na ziemi danej Izraelitom przez Boga. „Pierwociny” oznaczają pierwsze lub wczesne zbiory produktów rolnych (winogrona w Lb 13,20; figi w Na 3,12; owoce drzew w Ne 10,36; „zasiane w polu” w Wj 23,16; zbiory pszenicy w Wj 34,22 lub ogólnie płody ziemi w Wj 23,19; 34,26). Termin „pierwociny” występuje też jako specyfikacja dnia lub święta nazywanego Świętem Tygodni (Wj 34,22; Lb 28,26; Pwt 16,10.16). Obok Święta Przaśników oraz Święta Zbiorów (Namiotów) to jeden z trzech obchodów obowiązkowych dla każdego dorosłego Izraelity (Wj 23,14.17). Dary z pierwszych płodów pochodzących z ziemi Izraela (Lb 18,13) były przekazywane kapłanom po obrzędzie ofiarowania ich na terenie sanktuarium³. „Dwa chleby” to ofiara przyniesiona z miejsc zamieszkania Izraelitów (Kpł 23,17). Miejszem zamieszkania Izraelitów jest ziemia dana im przez Pana (Lb 15,2).

Płody ziemi składano w ofierze jako „*omer*, pierwociny i dwa chleby” dopiero po wejściu Izraelitów do Ziemi Obiecanej, ponieważ musiały one z niej pochodzić. Miszna poddaje teologicznej interpretacji tego rodzaju prawo: składanie pierwszych płodów żniw i innych zbiorów jest znakiem świętości tej ziemi i odróżnia ją od wszystkich innych miejsc⁴.

³ Por. HALAT, I, s. 125; S. Łach, *Księga Liczb. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, Poznań-Warszawa 1970, s. 177.

⁴ Prorocy wyróżniali świętość Izraela, przeciwstawiając ją nieczystości pokarmów spożywanych przez Izraelitów w innych krajach oraz nieczystości obcej ziemi: „W Asyrii będą jedli pokarmy nieczyste” (Oz 9,3); „Ty umrzesz na ziemi nieczystej” (Am 7,17); „Będą spożywać Izraelici swój pokarm nieczysty między poganami, wśród których ich rozproszą” (Ez 4,13). Powodem profanacji ziemi jest zakazane przez Prawo Świętości (Kpł 18,24-28) postępowanie zmieszujących ją ludów.

Halacha qumrańska w *Niektórych Przepisach Prawa* (4 QMMT B5) zakazuje przynoszenia pewnego zboża do świątyni. Hipotetyczna rekonstrukcja kontekstu pozwala sądzić, że chodzi o zboże pogan⁵. Z kontekstu wynika, że wyrażenie „zboże pogan” (hebr. *dagan haggójim*) wskazuje nie na ofiarującego, lecz na pochodzenie plonu. Zakaz ten odpowiada uzasadnieniu świętości ziemi Izraela podanemu przez Misznę.

W Ewangelii Mateusza nakaz misyjny znosi rozróżnienie między ziemią Izraela a innymi ziemiami: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28,19). Należy pamiętać, że nakaz misyjny jest wypowiedziany w okresie popaschalnym. W przedpaschalnej działalności Jezusa i Jego uczniów krąg jej adresatów jest bardziej ograniczony. Powołując dwunastu apostołów, Jezus im poleca: „Nie idźcie do pogan i nie wstępujcie do żadnego miasta samarytańskiego, (...) lecz do zagubionych owiec domu Izraela” (Mt 10,6). Odpowiadając na prośbę Kananejki, podobnie określa adresata swojej misji: „Jestem posłany tylko do owiec, które poginęły z domu Izraela” (Mt 15,24). Obydwie wypowiedzi wydają się sprzeczne ze słowami o wielkim żniwie (Mt 9,37). Faktycznie w paralelnym opowiadaniu Łukasza nie występuje podobne ograniczenie, a obraz żniwa ma cechy uniwersalistyczne, ponieważ Jezus wysyła siedemdziesięciu (dwóch) uczniów (Łk 10,1-2). W świetle rozważanego fragmentu Miszny sprzeczność ta znika również z Mateusza: wielkie żniwo Pana to ziemia Izraela jako pierwszy adresat misji Jezusa i dwunastu apostołów⁶.

⁵ Por. P. Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran – Wadi Murabba'at – Masada – Nachal Chewer*, Kraków 2000, s. 307; tenże, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, Kraków 2000, s. 117.

⁶ Związek instytucji Dwunastu z liczbą pokoleń Izraela wskazuje, że chodzi o zebranie rozproszonego Izraela, zapowiedziane przez proroków w okresie katastrof narodowych. Stanowi on wyodrębnioną własność Jahwe, nawet jeśli znajduje się wśród innych narodów (Iz 11,12; 56,8; Jr 16,15; 23,8; Ez 34,11-16). Liczba dwanaście symbolizuje pełnię i wielkość. Obietnica wielkiego narodu, którą Bóg daje Abrahamowi (Rdz 12,2), realizuje się w dziejach dwunastu synów Jakuba i dwunastu pokoleń Izraela. Symbolem Ludu Bożego jest wielki znak na niebie: kobieta z wieńcem na głowie z gwiazd dwunastu (Ap 12,1). Ten Lud zamieszka z Bogiem w Mieście Świętym – Jeruzalem. Ono zstępuje z nieba od Boga i ma „mur wielki i wysoki, [w nim] dwanaście bram, a na bramach – dwunastu aniołów i wypisane imiona dwunastu pokoleń Izraela, a sam jego mur ma dwanaście warstw fundamentu, a na nich dwanaście imion dwunastu Apostołów Baranka” (Ap 21,12.14).

Miasta otoczone murami

„Miasta otoczone murami [w Izraelu] są jeszcze świętsze, ponieważ usuwani są z nich trędowaci, natomiast zmarłego można przynieść w nich do miejsca, gdzie na to się pozwala. Kiedy już jest wyniesiony na zewnątrz [miast], nie może być z powrotem przyniesiony.”

„Miasta otoczone murami” (Kpł 25,29) odróżnione są od osad pozbawionych murów (Kpł 25,31). Wyższy stopień świętości wewnątrz murów miast wymaga usunięcia z nich trędowatych oraz odpowiedniego postępowania ze zwłokami. Podstawę dla tych zasad stanowi Prawo Mojżeszowe. Trędowaci przebywają w miejscach odosobnionych: „Jego mieszkanie będzie poza obozem” (Kpł 13,46). W przypadkach uzdrowienia z trądu – częstszych dla łżejszych chorób skóry określanych tych terminem, a niezwykle rzadkich dla właściwego trądu – prawo Księgi Kapłańskiej nakazuje stanąć się przed kapłanem, aby uzyskać od niego oficjalne potwierdzenie uleczenia i złożyć ofiarę oczyszczenia. Kontrola odbywa się jednak poza miejscem zamieszkania – „poza obozem” (Kpł 14,3).

W Pięcioksięgu zawarte są informacje dotyczące przypadków zaciągnięcia nieczystości przez kontakt ze zwłokami (Lb 19,11-16) oraz szczegółowe ograniczenia i zakazy dotyczące kapłanów i arcykapłana (Kpł 21,1-15). W Starym Testamencie brak przepisów odnoszących się do pogrzebu. Wyjątek stanowi obowiązek pochówku powieszonych przed zachodem słońca (Pwt 21,22-23). W obrębie murów miasta – w Mieście Dawidowym – znajdowały się groby królów judzkich w okresie od Dawida i Salomona (1 Krl 2,10; 11,43) do Achaza (2 Krl 16,20; inaczej w 2 Krn 28,27). Natomiast w dolinie Cedronu umieszczono groby pospolitego ludu (2 Krl 23,6; Jr 26,23)⁷.

Tekst Miszny odzwierciedla zarysowaną sytuację. Z jednej strony uwzględnia położenie grobów królewskich w obrębie murów miasta, z drugiej strony wyraźnie zakazuje ponownego wnoszenia zwłok do miast. Zakaz ten świadczy o rozpowszechnieniu w okresie Drugiej Świątyni zwyczaju grzebania poza murami.

⁷ Pseudoepigraf żydowski z I w. opowiada o wskrzeszeniu zmarłego niesionego na pochówek w kondukcje „poza miastem, w miejscu pustynnym” (Paralipomena Jeremiasza); por. K. Berger, C. Colpe (red.), *Testi religiosi per lo studio del Nuovo Testamento*, Brescia 1993, s. 142.

Paralelne opowiadania synoptyczne o uzdrowieniu trędowatego zgodnie umieszczają scenę podczas działalności Jezusa w Galilei (Mt 8,1-4; Mk 1,40-45; Łk 5,12-15). Mateusz informuje o wyjściu naprzeciw trędowatego podczas zejścia Jezusa z Góry Błogosławieństw razem z towarzyszącymi mu licznymi tłumami (Mt 8,1). Zakończenie opowiadania u pozostałych dwóch synoptyków wskazuje na miejsca odległe od siedzib ludzkich (Mk 1,45; Łk 5,16). Łukasz jednak umieszcza scenę w jednym z miast (Łk 5,12). Inny opis uzdrowienia trędowatych wskazuje na ścisłe przestrzeganie nakazu ich oddalenia od miejsc zamieszkania: dziesięciu trędowatych prosi o pomoc, stojąc z daleka (Łk 17,12).

W tym kontekście uwidacznia się w pełni znaczenie szczegółów narracji Marka o uzdrowieniu trędowatego. Na początku perykopy podany jest opis pojawienia się trędowatego: „Wtedy przyszedł do Niego trędowaty i upadając na kolana” (Mk 1,40). Inicjatywa po raz pierwszy należy do chorego, nie jest przyprowadzony ani przyniesiony do Jezusa. Nikt mu też nie przeskadza w przyjsciu: ani tłoczący się tłum, ani uczniowie, ani wypowiedzi innych protagonistów. W całej scenie nie pojawia się nikt inny, ale cała uwaga skupia się tylko na tych dwóch protagonistach narracji. Nieobecność innych osób tłumaczy się wystąpieniem trędowatego, powodującym oddalenie ze sceny innych osób.

W świetle przepisów Miszny o obchodzeniu się z ciałami zmarłych w obrębie murów miast warto też zwrócić uwagę na szczegóły opisów wskrzeszeń dokonywanych przez Jezusa oraz na relację o wydarzeniach po Jego śmierci i zmartwychwstaniu. Jezus spotyka wynoszących ciało zmarłego, kiedy zbliża się do bramy miasta (Łk 7,12). Grób Jezusa jest położony blisko miejsca ukrzyżowania (J 19,41), natomiast miejsce kaźni znajduje się poza miastem (w Mk 15,21 Szymon wraca z pola; według Hbr 13,12 Jezus cierpiał poza bramą; w Mk 12,8 rolnicy wyrzucają zabitego syna na zewnątrz winnicy). Wśród nadzwyczajnych wydarzeń po śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa wymienione jest powstanie z grobów ciał świętych oraz ich wejście do Jerozolimy. Zwraca uwagę określenie miejsca ich wejścia nie jako Jerozolimy, lecz jako świętego miasta (Mt 27,53). Informacja o tym wydarzeniu następuje bezpośrednio po wzmiance o rozerwaniu zasłony przybytku (Mt 27,52). W świetle rozróżnień stopni świętości obydwa wydarzenia oznaczają zniesienie granic między świętymi przestrzeniami.

Jerozolima wewnątrz murów

„Wewnątrz murów [Jerozolimy] jest obszar świętszy niż one, ponieważ tylko tam można spożywać Mniejsze Rzeczy Święte i Drugą Dziesięcinę.”

„Wewnątrz murów” określa przestrzeń świętszą niż poprzednio wymienione miasta. Opuszczenie nazwy Jerozolimy może być echem zakazu jej używania po drugim powstaniu żydowskim.

„Mniejsze Rzeczy Święte” to ofiary zwierząt, których tłuszcz spalano, a mięso było dzielone między kapłana a ofiarującego oraz spożywane w uczcie ofiarniczej (Kpł 1,1-17)⁸. Księga Kapłańska nakazuje kapłanom spożyć przynależną im część w miejscu czystym (Kpł 10,14). Ofiary tego rodzaju dzielono zatem na trzy części: dla Boga, dla kapłana oraz dla ofiarującego. Z tego powodu przyjęto zatem tłumaczyć wyrażenie *zebah šlamim* jako „ofiara wspólnoty” (*Gemeinschaftsopfer, sacrifice of communion, sacrificio di comunione*)⁹. Traktat Miszny *Zebahim* (V, 8) zalicza do tej kategorii baranka paschalnego. W starożytnych pismach rabinów znajdujemy wiele potwierdzeń tego nakazu¹⁰.

„Druga Dziesięcina”, w odróżnieniu od Pierwszej Dziesięciny, należnej lewitom (Lb 18,20-32), obejmowała dodatkową dziesiątą część plonów przeznaczoną na użytek osobisty (Pwt 14,22-29). Pierwsza Dziesięcina była przyjmowana przez lewitów w miejscu ich zamieszkania, natomiast druga powinna być spożywana w „obliczu Pana, Boga swego – na miejscu, które sobie obierze dla imienia swojego” (Pwt 14,23; por. Pwt 12,5-6.11), a nie przyjmowana „w obrębie bram twoich” (Pwt 12,17). Fragment Miszny podtrzymuje nakaz spożywania Drugiej Dziesięciny w miejscu wybranym przez Pana, czyli w Jerozolimie.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na lokalizację Ostatniej Wieczery Jezusa oraz na Jego przemieszczania się z uczniami w okoli-

⁸ W ten sposób H. G. Kippenberg, G. A. Wewers, *Testi giudaici per lo studio del Nuovo Testamento*, Brescia 1987, s. 168.

⁹ Na temat ofiar biesiadnych zob. S. Łach, *Księga Kapłańska. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, s. 129-130.

¹⁰ W Midrasz (Tanaitów): „Gdzie powinno być miejsce spożywania [baranka paschalnego]? Za bramą Jerozolimy” (Sifre Lb 69 do 9,10); podobnie Midrasz Rabba do Lb: „Ofiary o niższym stopniu świętości oraz Druga Dziesięcina powinny być spożywane w Jerozolimie” (Lb r. 7,8 do 5,2); Pesahim VII, 9: „Baranek paschalny wyniesiony na zewnątrz Jerozolimy staje się nieczystym i powinien być natychmiast spalony”; inne przykłady w J. J e r e m i a s, *Le parole dell'Ultima Cena*, Brescia 1973, s. 46, przyp. 156.

cach Jerozolimy. Po odśpiewaniu hymnów, uczestnicy Ostatniej Wieczerzy udają się w stronę Góry Oliwnej (Mk 14,26). Zwraca uwagę wyjście w stronę Góry Oliwnej, a nie do Betanii. Świadczy to o uroczystym obchodzie wieczerzy i potwierdza paschalny charakter całej nocy. Wcześniej Jezus nocuje w Betanii (11,11-12; 14,3). Dlaczego ta zmiana? Starożytne źródła mówią o rozszerzeniu granic na okres świąt paschalnych aż do Góry Oliwnej, aby wszyscy przybyli na święto mogli spędzić noc w granicach Jerozolimy¹¹. Wypełnieniu tego nakazu odpowiada konsekwentna topografia przemieszczania się Jezusa w okresie Jego działalności w Jerozolimie¹². Wyjście w stronę Góry Oliwnej jest motywowane zachowaniem tego nakazu¹³.

Góra Świątynna

„Góra Świątynna jest jeszcze świętsza, ponieważ nie mogą tam występować żaden mężczyzna, ani żadna kobieta, którzy mają wycieki albo upływy, oraz żadna kobieta po urodzeniu dziecka [przez pewien okres].”

Termin „Góra Świątynna” oznacza obszar świątynny otoczony zewnątrz murami. Kategoria wykluczonych obejmuje osoby dotknięte fizjologicznymi wyciekami, powodującymi według 15 rozdz. Księgi Kapłańskiej różnego rodzaju nieczystości rytualne. Księga Kapłańska nie określa przestrzeni, z której są wykluczone te osoby, dlatego zastanawia ich wykluczenie właśnie z obszaru nazywanego Górą Świątynną. Starożytne opisy świątyni oraz dane wykopalisk archeologicznych odsłaniają powód tego wykluczenia.

¹¹ Obowiązująca w czasach Jezusa interpretacja zakazu wychodzenia w noc paschalną na zewnątrz domu (Wj 12,22) mówi o spędzeniu tej nocy w Jerozolimie. Księga Jubileuszów precyzuje, że baranek paschalny powinien zostać spożyty nocą oraz tylko w Jerozolimie (49,21). Przepis ten stanowi realizację reguł (czasu i miejsca) obchodzenia paschy w Księdze Powtórzonego Prawa (Pwt 16,4-6); por. J. J e r e m i a s, *Jerusalem in the Time of Jesus. An Investigation into Economic and Social during the New Testament Period*, Philadelphia 1975; R. E. B r o w n, *The Death of the Messiah. From Gethsemane to the Grave. A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels*, t. I, New York 1994, s. 124.

¹² Zwraca uwagę złożoność opisu identyfikującego położenie trzech miejscowości w relacji do Góry Oliwnej: „Gdy się zbliżali do Jerozolimy, do Betfage i Betanii, w stronę Góry Oliwnej” (11,1). Udanie się na nocleg do Betanii identyfikowane jest z wyjściem z miasta (11,11-12.19; 14,13.16), natomiast zatrzymanie się na zachodnim zboczu Góry Oliwnej (z którego widoczny jest dziedziniec świątynny) nie jest opisane jako wyjście z miasta, lecz jako opuszczenie świątyni (13,1.3).

¹³ Por. R. T. F r a n c e, *The Gospel of Mark*, Grand Rapids-Cambridge 2002, s. 574.

U Józefa Flawiusza spotykamy różne określenia zewnętrznych części świątyni: „otwarty dziedziniec” (*BJ V, V, 2*), „dolny dziedziniec” (*BJ V, V, 2*), „pierwszy dziedziniec” (*Ant XV, XI, 3*), „dolna część świątyni” (*BJ V, V, 1*), „zewnątrzny okrąg świątyni” (*BJ IV, V, 1; VI, II, 7*), „okrąg pierwszy” (*Ap 11, 8; BJ V, V, 2*). Za bramami, które prowadziły przez mury na teren świątyni, znajdował się rozległy plac. Obszar zewnętrznego dziedzińca sanktuarium, kształtem odpowiadający powierzchni dzisiejszego Haram es-Szarif, od zewnątrz był ograniczony przez mury otaczające całość świątyni, a od środka przez wewnętrzne mury dziedzińców wewnętrznych. Do murów zewnętrznych przylegały cztery krużganki od strony wewnętrznej tych murów (wzmianki w *BJ V, V, 2*). Krużgankom z południowej i wschodniej strony historyk żydowski poświęca więcej uwagi (*Ant XV, XI, 5; XX, IX, 7*). Na zachodnim końcu Portyku Południowego, nazywanego też Krużgankiem Królewskim, znajdowała się wolna przestrzeń. Stanowiła ona rodzaj atrium znanego z architektury bazylik. Prowadziły do niego schody, wiodące od bramy znajdującej się przy południowo-wschodnim narożniku świątyni. Z tej bramy przez most i kondygnacje schodów można było zejść na ulicę biegnącą do doliny Tyropeon i do Miasta Dolnego. Była to główna ulica handlowa Jerozolimy. Od niej też odchodziły boczne ulice, prowadzące do przejść wzdłuż murów świątynnych – muru południowego i zachodniego – oraz do bram sanktuarium. Portyk Królewski, mając bezpośrednie połączenie z centrum miasta i będąc integralną częścią świątyni, mógł spełniać te same funkcje handlowe, co bliskie dzielnice Jerozolimy. Był on w Jerozolimie tym, czym agora dla Greków, a forum dla Rzymian. Handel świątynny odbywał się na jego terenie. Wraz z dziedzińcem zewnętrznym świątyni był najbardziej uczęszczanym punktem w mieście.

Drugi krużganek nie był tak potężny i wystawny jak Portyk Królewski. W pismach Nowego Testamentu jest wspomniany jako miejsce działalności Jezusa i Jego uczniów. Józef Flawiusz twierdzi, że krużganek od strony wschodniej był „dziełem króla Salomona” (*Ant XX, IX, 7*). W Ewangelii Janowej mamy wyraźne potwierdzenie tej identyfikacji ze wschodnim krużgankiem: „Obchodzono wtedy w Jerozolimie uroczystość poświęcenia świątyni. Było to w zimie. Jezus przechadzał się w świątyni, w Portyku Salomona” (*J 10,22-23*).

Krużganek Salomona był osłonięty ze strony wschodniej przez zewnętrzny mur. Portyk zabezpieczał w okresie zimowym przed

wiatrami wiejącymi ze wschodu, które w Palestynie są zimne i suche. Przed opadami zaś mógł ochraniać cedrowy dach przykrywający całość krużganków (*BJ* V, V, 2). Ze strony wschodniej był widoczny przybytek świątynny oraz bramy na wprost ołtarza całopaleń, dwóch centralnych miejsc świątyni, które zostały namaszczone i poświęcone (*Wj* 29,36; 40,10; *Kpł* 8,11; *Lb* 7,1). W Portyku Salomona Jezus określa siebie jako „Tego, którego Ojciec poświęcił”, odpowiadając na pytanie Żydów „Czy jest Chrystusem?” (*J* 10,36). Portyk Salomona wzmiankowany jest dwukrotnie w *Dziejach Apostolskich*: „Cały lud zbiegł się do nich w krużganku, który zwano Salomonowym” (*Dz* 3,11) oraz „Wiele znaków i cudów działo się przez ręce Apostołów wśród ludu. Trzymali się wszyscy razem w krużganku Salomona” (*Dz* 5,12). Portyk Salomona był lepszym miejscem do tego rodzaju spotkań niż Krużganek Królewski zajęty przez handlujących. W Portyku Salomona najprawdopodobniej należy umieścić scenę z dwunastoletnim Jezusem zgodnie z Łukaszkową typologią działalności Jezusa w *Ewangelii* zapowiadającej analogiczną działalność Jego uczniów w *Dziejach Apostolskich* (*Łk* 2,46-50).

Józef Flawiusz i Nowy Testament wymieniają dwa miejsca najbardziej uczęszczane na terenie świątyni. Obydwa znajdowały się na obszarze zwanym Górą Świątynną. Wykorzystanie tych miejsc wyjaśnia cel rozróżnienia kolejnego stopnia świętości. Portyk Królewski był zatłoczony z powodu handlu, a Krużganek Salomona wypełniony słuchaczami i zwolennikami nauczających rabinów. W takich okolicznościach łatwo było o nieczystość spowodowaną przez przypadkowy dotyk. W *Ewangeliach* mamy opis podobnej sytuacji. Marek akcentuje dotknięcie szat Jezusa przez kobietę cierpiącą na upływ krwi (*Mk* 5,25-34). Ten stan nieczystości był niewidoczny dla tłoczącego się tłumu, a jego ujawnienie budziło lęk kobiety z powodu przepisów Prawa dotyczących nieczystości fizjologicznych (*Kpł* 15,25-27). Prawo świętości wymagane przez Księżę Kapłańską zostało zabezpieczone przez Misznię wykluczającą osoby dotknięte niewidoczną nieczystością z miejsc najbardziej zatłoczonych w Świątyni Jerozolimskiej.

Obszar *helu*

„Obszar *helu* jest jeszcze świętszy, ponieważ nie mogą tam wchodzić ani poganie, ani nikt, kto zaciągnął nieczystość przy zwłokach zmarłego.”

Miszna nazywa *helem* górny taras otaczający ze wszystkich stron wewnętrzną część świątyni. Wykluczeni są z tego obszaru poganie oraz osoby w stanie nieczystości rytualnej, spowodowanej przez kontakt ze zmarłymi. Wyłączenie pogan jest uogólnieniem przepisów całkowicie lub częściowo wykluczających ze zgromadzeń Izraela niektórych kategorii ludzi, zwłaszcza Ammonitów i Moabitów. Odmienny charakter ma określenie drugiej kategorii Izraelitów znajdujących się w nieczystości z powodu dotknięcia zwłok. Kto w stanie nieczystości profanuje mieszkanie Jahwe, powinien zostać wyłączony ze społeczności Izraela (Lb 19,11-19; 31,19-24). Konsekwencją ograniczenia dostępu do górnego tarasu świątyni jest zatrzymanie pogan wyłącznie w dziedzińcach zewnętrznych, nazywanych z tego powodu Dziedzińcem Pogan.

Józef Flawiusz po przedstawieniu Krążanka Królewskiego opisuje środkową część świątyni: „Nieco dalej ku środkowi znajdował się drugi, a prowadziło do niego kilka schodów. Odgradzał go kamienny mur, na którym widniał napis zabraniający obcym wstępu pod karą śmierci” (*Ant XV, XI, 5*). Więcej szczegółów na ten temat znajdujemy w innym dziele tego samego autora: „Jeśli się szło (...) ku drugiej świątyni [czyli ku części wewnętrznej całego sanktuarium], spotykało się na drodze otaczającą ją kamienną balustradę wysoką na trzy łokcie i wykutą z wielkim kunsztem. Na niej w równych odstępach były umieszczone tablice obwieszczające – jedno pismem greckim, drugie łacińskim – prawo oczyszczenia, które zabraniało komukolwiek obcemu wstępu do miejsca świętego; drugi bowiem okrąg nazywał się świętym” (*BJ V, V, 2*). Z Miszny dowiadujemy się, że przez kamienną balustradę (zwaną w niej *soreg*) prowadziło trzynaście przejść (*Middot 2, 3*). Przy każdym więc przejściu musiała znajdować się tablica zakazująca wstępu nie-Izraelitom. Treść napisów znajdujących się na tych tablicach znamy z dwóch płyt kamiennych odnalezionych w Jerozolimie w 1870 i 1936 r.: „Zaden cudzoziemiec niechaj się nie waży przekraczać poręczy otaczającej świątynię i ogrodzenia. Ten, który by to uczynił, będzie winien swojej śmierci”¹⁴.

Wykluczenie pogan stanowi historyczne tło pojmania Pawła w świątyni (*Dz 21,27-29*). Warto przywołać też fragment Listu do

¹⁴ Por. E. J. Bickerman, *The Warning Inscription of Herod's Temple*, *JQR* 37/1946-1947, s. 387-405.

Efezjan o zburzeniu w Chrystusie muru rozdzielającego pogan od obrzezanych (Ef 2,14). Mniej znany jest związek tego zakazu z działalnością Jezusa na terenie świątyni. W jego świetle ukazuje się pełniej sens nauczania Jezusa po wyrzuceniu handlujących ze świątyni (Mk 11,17). Dziedziniec zajęty w znacznej części przez handlujących miał być miejscem przeznaczonym dla pogan, pragnących oddać się modlitwie w domu Bożym.

Dziedziniec Niewiast

„Dziedziniec Niewiast jest jeszcze świętszy, ponieważ nie może tam wejść nikt, kto w ten sam dzień wykąpał się [z powodu nieczystości sakralnej]; jednak z tego powodu nie musi składać ofiary przebłagalnej.”

Wyższy stopień świętości Dziedzińca Niewiast polega na wykluczeniu dokonujących obmyć rytualnych w danym dniu, czyli tych, którzy do wieczora znajdują się w stanie nieczystości. Nieczystości tego rodzaju dotyczyły zarówno mężczyzn, jak i kobiet (nieczystości fizjologiczne w Kpł 15; Pwt 23,11-12; przypadki dotknięcia zwłok, kości ludzkich lub grobu w Lb 19,11-16).

We wschodniej części wewnętrznych struktur świątynnych znajdował się dziedziniec przeznaczony dla niewiast „pochodzenia żydowskiego zarówno miejscowych, jak i przybywających z dalszych stron” (*BJ* VII, VII, 2). Jego opis mamy w traktacie Middot: „Dziedziniec Niewiast miał 135 łokci długości i 135 łokci szerokości. W jego czterech narożnikach znajdowały się cztery sale: każda po czterdzieści łokci. Nie były one zadaszone” (Middot 2,5). Kobiety mogły wchodzić na jego teren przez bramę ze wschodniej strony *helu* oraz przez dwie położone bardziej na wschód w murze północnym i w murze południowym z dziedzińców wewnętrznych. O bramie prowadzącej ze wschodu możemy przeczytać w *Dziejach Apostolskich*: „Wnoszono właśnie pewnego człowieka chromego od urodzenia, kładziono go codziennie przy bramie świątyni zwanej Piękną, aby wstępujących do świątyni prosił o jałmużnę” (Dz 3,2). Była to zapewne brama najczęściej używana na terenie świątyni jerozolimskiej, ponieważ przez nią przechodziły nie tylko kobiety, udające się na swój dziedziniec, ale także mężczyźni, Żydzi, których miejsce modlitw znajdowało się na zachód od dziedzińca przeznaczonego dla kobiet. W kruzgankach dziedzińca znajdowało się trzy-

naście skarbon zwanych w Misznie *szofarot*. Miały one kształt rogów, zwężonych u szczytu a poszerzonych u podstawy¹⁵. Znajdowały się prawdopodobnie po jednej stronie krążganków dziedzińca¹⁶, a może nawet w jednym wydzielonym miejscu¹⁷. Opisując składanie ofiar, Ewangelie informują o wydzielonym miejscu, do którego miały dostęp kobiety (Mk 12,41-44; Łk 21,1-4).

Dziedziniec Niewiast był centralnym miejscem obchodu pierwszego wieczoru Święta Namiotów. Był on wówczas oświetlony przez potężne świeczniki, a w jego obrębie odbywały się tańce i śpiewy związane z radosnym obrzędem czerpania wody (*Sukkah* 5,1-4)¹⁸. Słowa Jezusa o wodzie żywej, wypływającej z wnętrza, którą według Ewangelisty jest Duch Święty, oraz o światłości świata, prawdopodobnie odnoszą się do symboliki tej ceremonii.

Dziedziniec Izraela

„Dziedziniec Izraela jest jeszcze świętszy, gdyż nie może tam wejść nikt, kto nie złożył ofiary przebłagalnej.”

Dziedziniec Izraela był otwarty jedynie dla Izraelitów mężczyźni. Prawo Czystości w Księdze Kapłańskiej przewidywało dla mężczyzn i kobiet obowiązek stawienia się przed Panem, przy wejściu do Namiotu Spotkania, po upływie wyznaczonego czasu (siedmiu dni), kiedy oczyszczeni musieli jeszcze złożyć dwa baranki lub gołębie: jeden na ofiarę przebłagalną, a drugi na całopalną (Kpł 14,10-20.21-32; 15,13-15.28-30).

Dziedziniec Izraela położony na zachód od Dziedzińca Niewiast był od niego oddzielony murem wysokim na ok. 20 m. Na zachodniej stronie Dziedzińca Niewiast znajdowały się półkoliste schody łączące obydwie dziedzińce: „Do Dziedzińca Izraelitów prowadziło w górę piętnaście stopni odpowiadających piętnastu Pieśniom stopni Psalmów (Ps 120-134)” (*Middot* 2,5). Prawie identyczny opis podaje Józef Flawiusz: „Od muru oddzielającego Dziedziniec Niewiast do tej większej bramy prowadziło w górę piętnaście schodów”

¹⁵ Por. *Szekalim* 2,1; 6,1.5. Dzięki zwężeniu u góry były zabezpieczone przed kradzieżą. Najprawdopodobniej do ich kształtu czyni aluzję Jezus: „Kiedy więc dajesz jałmużnę nie trąb przed sobą” (Mt 6,2).

¹⁶ Sugeruje to *Szekalim* 7, 1.

¹⁷ W *BJ V*, V, 2 jest mowa o komnatach skarbowych.

¹⁸ Por. *Szekalim* 5,2-4.

(BJ V, V, 3). Poświęcając szczególną uwagę tej bramie, wylicza dziewięć innych bram łączących wewnętrzne dziedzińce z zewnętrznymi strukturami świątyni.

Dziedziniec Izraela miał długość przyległego Dziedzińca Niewiast, czyli ok. 61 m. Był on jednak bardzo wąski, ponieważ liczył trochę więcej niż 5 m szerokości. Od strony zachodniej ograniczały go postawione pionowo płyty kamienne, które oddzielały go w ten sposób od innego dziedzińca położonego jeszcze bardziej na zachód (*Middot* 2,6). Między tymi dziedzińcami – jeden łokieć powyżej Dziedzińca Izraela – znajdowała się platforma, na której lewicy codziennie śpiewali psalmy i z której kapłani błogosławili lud (*Tamid* 7,2).

Okoliczności pojmania Pawła w świątyni odpowiadają informacjom zawartym w Misznie oraz u Józefa Flawiusza. Paweł pojawia się po upływie siedmiu dni w miejscu, gdzie nie można było wprowadzać pogan. Informacja o wyprowadzeniu Pawła na zewnątrz świątyni oraz o zamknięciu bram (Dz 21,30) oznacza, że Paweł został zatrzymany najprawdopodobniej, kiedy udawał się na Dziedziniec Izraela, aby złożyć ofiarę ustaloną przez Prawo Mojżeszowe jako dopełnienie oczyszczenia.

Dziedziniec Kapłanów

„Dziedziniec Kapłanów jest jeszcze świętszy, ponieważ nie mogą tam wchodzić Izraelici świeccy, za wyjątkiem dokonania tego, co jest konieczne dla wypełnienia obrzędu nałożenia rąk [na zertwy], ich zabicia oraz kołysania.”

Z platformy znajdującej się powyżej Dziedzińca Izraelitów prowadziły trzy stopnie na powierzchnię Dziedzińca Kapłanów. Nikt, kto nie był lewitą lub kapłanem, nie mógł wstępować na ten dziedziniec. Jedynym wyjątkiem było składanie przez Izraelitów ofiar biesiadnych przewidzianych przez Prawo (Kpł 3,2) lub własnoręczne przedstawianie przed ołtarzem w tzw. geście kołysania „ofiar spalanych dla Pana” (Kpł 7,30). Poza tymi przypadkami Izraelici mogli znajdować się tylko w dziedzińcu dla nich przeznaczonym. Dziedziniec Kapłanów był bardziej rozległy – jego boki miały wymiary 61 m na 84 m¹⁹. Do Dziedzińca Kapłanów, oprócz Bramy Ni-

¹⁹ Por. *Middot* 2, 6.

kanora²⁰, prowadziło jeszcze sześć innych bram: po trzy od północy i od południa²¹. Nazwy tych bram, podane nam przez Misznę, mogły być związane z funkcjami, które spełniały. Na przykład przez Bramę Ofiar mogły być wprowadzane zwierzęta na ofiary składane na ołtarzu.

Miejsce między *ulam* a ołtarzem

„Miejsce między *ulam* a ołtarzem jest jeszcze świętsze, ponieważ nie może tam wchodzić nikt, kto ma ułomności lub zmierzwione włosy.”

Dziedziniec Kapłanów otaczał świątynię właściwą, czyli przybytek. Dostęp do niego mieli wszyscy potomkowie Aarona spełniający warunki dla niższych stopni świętości. Na nim też znajdowało się miejsce centralne kultu – ołtarz całopaleń. Był on położony na przeciwko wejścia do przybytku i na zachód od Dziedzińca Izraelitów. Z przestrzeni znajdującej się między ołtarzem a zasłoną Namiotu Spotkania Księga Kapłańska wyklucza potomków Aarona mających jakąś skazę (Kpł 21,23).

Zasłona Księgi Kapłańskiej (hebr. *paroket*; gr. *katapetasma*) jest zastąpiona we fragmencie *Kelim* przez określenie pierwszej części przybytku – przedsionka (*ulam*). Opisując ozdobną zasłonę widoczną z Dziedzińca Izraelitów, Józef Flawiusz wyjaśnia jej symbolikę: „Była (...) wyhaftowana błękitną wełną i białym płótnem jako też wełną szkarłatną, i purpurową (...) Połączenie tych materiałów nie było pozbawione głębszej myśli, ponieważ miało być jakby obrazem wszechrzeczy. Szkarłat zdawał się wyobrażać ogień, białe płótno lniane – ziemię, błękit – powietrze, purpura – morze. W dwu przypadkach podobieństwo nasuwają same kolory, a co do płótna lnianego i purpury ich powstanie, bo jednego dostarcza ziemia, a drugiego morze. Na tkaninie przedstawiono całe sklepienie niebieskie oprócz obrazów zwierzyńca” (*BJ V, V, 4*)²².

Wyodrębnienie przestrzeni między ołtarzem a przybytkiem znane jest z mowy Jezusa przeciwko uczonym w Piśmie i faryzeuszom

²⁰ Właściwie ta brama wychodziła na Dziedziniec Izraela.

²¹ Tak wyliczamy według *Middot* 1, 4 n.; *Ant XV, XI, 5*. Jednakże *Middot* 2, 6; *Szekalim* 6, 3; *BJ V, V, 2* mówią o ośmiu bramach.

²² Bez zwierząt ze względu na Pwt 4,16-19.

(Mt 23). W pierwszej części krytyka ich postępowania nawiązuje wprost do granic tego miejsca oraz prawdopodobnie także do symboliki zasłony: „Obchodźcie morze i ziemię, żeby pozyskać jednego współwynawcę. A gdy się nim stanie, czynicie go dwakroć bardziej winnym Gehenny niż wy sami. (...) Kto przysięga na ołtarz, przysięga na niego i na wszystko, co na nim leży. A kto przysięga na przybytek, przysięga na niego i na Tego, który w nim mieszka. A kto przysięga na niebo, przysięga na tron Boży i na Tego, który na nim zasiada” (Mt 23,15-22).

Przestrzeń między przybytkiem a ołtarzem jest wymieniona wprost na zakończenie tej mowy: „Spadnie na was wszystka krew niewinna, przelana na ziemi, począwszy od krwi Abła sprawiedliwego aż do krwi Zachariasza, syna Barachiasza, którego zamordowaliście między przybytkiem a ołtarzem” (Mt 23,35). Epizod w Starym Testamencie, do którego Jezus się odwołuje, nie ma takiego uściślenia topograficznego: „Oni sprzysięgli się przeciw niemu i ukamienowali go, z rozkazu króla na dziedzińcu świątyni Pańskiej” (2 Krn 24,20-21). Przywołanie miejsca zbrodni dokonanej w czasach króla Joasza wmacnia Jezusowe oskarżenie uczonych w Piśmie i faryzeuszów o profanację miejsc najświętszych (Mt 24,2.15-22).

Przybytek

„Przybytek jest jeszcze świętszy, ponieważ nie może tam wchodzić nikt, kto nie obmył wcześniej rąk i stóp.”

W głębi Dziedzińca Kapłanów znajdowała się świątynia właściwa, czyli przybytek. Wykluczenie oznacza, że kapłani, oprócz spełnienia warunków przewidzianych dla niższego stopnia świętości, powinni przed wejściem dokonać obmycia rąk i stóp. Bezwzględny obowiązek obmycia rąk i nóg przez synów Aarona składających ofiary w Namiocie przypomina Mojżeszowi Bóg, nakazując wykonanie kadzi miedzianej (Wj 30,19; 40,11).

Przedmiotem podziwu Józefa Flawiusza jest zewnętrzny wygląd przybytku: „W zewnętrznym wyglądzie przybytku nie brakło niczego, żeby zarówno zachwycić duszę, jak i oczy widza. Ze wszystkich stron był on bowiem pokryty masywnymi płytami ze złota i jak tylko wschód zajaśniał blaskiem, odbijało się od niego tak oślepiające światło, że jeśli ktoś chciał nań popatrzeć, odwra-

cał oczy jak od promieni słońca. Zdążającym tutaj obcym pielgrzymom wydawał się z daleka podobny do góry zasypanej śniegiem: wszystko, co nie było pokryte złotem, miało wygląd nieskazitelnie biały” (*BJ V, V, 6*). Przybytek był zbudowany z potężnych białych głazów, pokrytych częściowo złotymi płytami. Rozmiary całości były ogromne. Fasada przybytku stanowiła kwadrat ok. 50 m wysoki i tak samo szeroki. Długość jego osi wschód – zachód wynosiła również ok. 50 m. Wnętrze było podzielone na trzy części, zgodnie z planem starożytnych sanktuariów i świątyni Salomona (opis w 1 Krl 6,3-5). Składał się z przedsionka (hebr. *ulam*), przybytku (*hekal*) oraz Świętego Świętych (*debir*). Wnętrze było urządzone według planu pierwszej świątyni. Na prawo od wejścia stał złoty stół z chlebami pokładnymi, w środku ołtarz kadzielny, na którym codziennie składano ofiarę, a na lewo nieustannie płonący świecznik siedmioramienny.

Do składania ofiar oraz wyglądu przybytku nawiązuje Łukasz na początku i na końcu swego opowiadania o Jezusie. Pierwsza scena w Ewangelii umieszczona jest we wnętrzu przybytku (Łk 1,9.21.22). W tej samej Ewangelii zaćmienie słońca oraz rozdarcie zasłony przybytku, którą opisuje Józef Flawiusz, przedstawione jest jako jedno nadzwyczajne wydarzenie (Łk 23,44-45).

Miejsce Najświętsze

„Miejsce Najświętsze jest jeszcze świętsze, ponieważ może tam wchodzić tylko Najwyższy Kapłan w Dzień Przebłagania podczas sprawowania obrzędu.”

Przestrzeń najbardziej wewnętrzna to Miejsce Najświętsze znane już z Namiotu Spotkania. W tej części została złożona przez Salomona Arka Przymierza (1 Krl 8,6). Według tradycji z czasów machabejskich nie wróciła ona na swoje miejsce, kiedy odbudowano świątynię po powrocie z niewoli babilońskiej (2 Mch 2,4-7).

Józef Flawiusz w ten sposób mówi o dostępie do tej przestrzeni: „Nie było w niej w ogóle niczego i nikt nie mógł doń wejść, tknąć go czy nawet rzucić do wnętrza spojrzenie” (*BJ V, V, 5*). Zasłona, podobna do zasłaniającej wejście do przybytku, zamykała przejście do trzeciej jego części. Relacjonując zdobycie Jerozolimy i świątyni przez Pompejusza, informuje, że wódz rzymski wszedł do Miejsca

Przybytku, do którego według Prawa wstęp miał tylko arcykapłan (*BJ* I, VII, 6)²³.

Prawo tego dostępu ściśle określa Księga Kapłańska. Mógł tam wchodzić tylko arcykapłan, przygotowany przez odpowiednie obrzędy wstępne, w celu dokonania dokładnie określonego rytu ceremonii i to tylko jeden raz w roku – w Dzień Prześlągnięcia (Kpł 16,2-4.12-14). Opisując wygląd szat arcykapłańskich, Józef Flawiusz informuje, że były wkładane przez arcykapłana, kiedy udawał się do Miejsca Najświętszego raz w roku (*BJ* V, V, 7). Odnośnie do ostatniej wymienionej przestrzeni, fragment *Kelim* potwierdza zatem wyłączność osoby, miejsca, czasu oraz obrzędu. Elementy te stanowią o najwyższym stopniu jej świętości²⁴.

Autor Listu do Hebrajczyków przedstawia nazwy, wyposażenia i wymiary przybytku oraz wymagania wynikające ze świętości (9,2-3.6-7). Opisując w ten sposób część stwierdza, że nie była ukazana „droga sanktuarium” (9,8), lecz był to czas obowiązywania różnych „obmyć i wszystkich przepisów ludzkich” (9,10). Nowość Jezusa polega na tym, że „pojawiwszy się jako arcykapłan dóbr przyszłych, przez większy i doskonalszy, i nie ręką – to jest nie z tego stworzenia – uczyniony Namiot, ani nie przez krew kozłów i cielców, lecz przez własną krew wszedł raz na zawsze do Miejsca Świętego” (Hbr 9,11-12). Zewnętrzne bariery świętości, obowiązujące dla kolejnych stopni, zostały zniesione. Starotestamentalny urząd arcykapłański, obmycia, określony czas i wymagane obrzędy przestały obowiązywać. W ciele i krwi Jezusa Jego wyznawcy mają dostęp do najwyższego stopnia świętości (Hbr 10,19-22).

²³ Dokładniej Tacyt, *Dzieje*, V, 9: „Pierwszy z Rzymian Gneusz Pompejusz Judejczyków poskromił i prawem zwycięzcy do świątyni wkroczył; odtąd było wiadome, że nie ma tam żadnych bóstw wyobrażenia, że sanktuarium jest puste i żadnych tajemnic nie kryje” (*vacuam sedem et inania arcana*).

²⁴ Por. A. Van hoye, *Sacerdoti antichi e Nuovo Sacerdote secondo il Nuovo Testamento*, Torino 1990, s. 36: „La liturgia del Kippur costituiva dunque il punto culminante, unico e decisivo, del sistema sacerdotale antico: luogo sacro, tempo sacro, azione sacra, tutto vi era precisato all'estremo”.

²⁵ Na oznaczenie aktu wstępowania, wchodzenia do świątyni źródła starożytne (biblijne i pozabiblijne) używają słów hebr. *'ala* oraz gr. *anabainō*. Mają one znaczenie nie tylko przestrzenne, geograficzne, ale także religijne. Oznaczają bowiem czynność wchodzenia do miejsca świętego, która sama w sobie jest już aktem kultu.

* * *

Dla Miszny cała ziemia Izraela, Jerozolima, a szczególnie świątynia były święte. W odniesieniu do jakiegoś miejsca na terenie świątyni trudno jest mówić o pozasakralnym jego charakterze. Wzrastające stopnie świętości nie tylko wykluczały kolejne kategorie rzeczy i osób, lecz pozwalały także na uczestnictwo w tej świętości. Zwraca uwagę to pozytywne ujęcie, na które wskazują nazwy dziedzińców świątynnych występujące w Misznie: Dziedziniec Pogan, Niewiast, Izraelitów i Kapłanów. Pomimo negatywnego sformułowania – „nikt kto (...) nie może wejść” – uzasadnienie stopni świętości ma pozytywne konsekwencje.

Świętość ziemi pozwalała na składanie ofiar z płodów ziemi. Przestrzeń w obrębie murów była chroniona jako miejsce czystości rytualnej. Wstępując²⁵ po stopniach do świątyni – od jej zewnętrznych bram aż do wewnętrznych dziedzińców – Izraelita przechodził przez miejsca o coraz to większym stopniu świętości i doświadczał zmniejszania się dystansu do Boga.

W Nowym Testamencie znajdujemy echa tego rozróżnienia. Działalność Jezusa w Ewangeliach synoptycznych, a zwłaszcza w Ewangelii wg św. Marka, przedstawiona jest w trzech etapach: otwarta działalność w ziemi Izraela, droga do Jerozolimy oraz działalność w świątyni. Na kolejnych etapach Jezus uwalnia osoby dotknięte nieczystościami rytualnymi (dotyka trędowatych, zmarłych, dotyka go kobieta cierpiąca na krwotok). Jego działalność publiczna zakończona jest w świątyni, a jej zwieńczeniem jest Jego męka, śmierć i zmartwychwstanie, które wypełniają to, co było celem obrzędu w Miejscu Najświętszym: odpuszczenie grzechów (Mk 1,4; 2,10; 10,45).

ks. Artur MALINA